

felismerésekért élvezetes volt olvasni. A nagynevű díjak szintén nem érdekelnek, s hogy felismerjenek a piacon, az számomra pláne nem tartozik hozzá a siker fogalmához. De mindegyre úgy érzem, hogy fogalmakat kell tisztáznom, elcsúsznak a mondataim, miközben egymásnak írunk, és ebben a mi beszélgetésünkben nekem ez a legtanulságosabb, hogy a gyakran olyannyira egyértelműnek tűnő szavak is elhomályosodnak, s megrekesztik a gondolatmenetet. Ezért a felismerésért meg neked jár köszönet.

T. I.: Engem sem érdekel, hogy felismernek-e a piacon, sőt. Még attól is kellemtelenül érzem magam, ha egy híresebb színész barátommal beülünk valahova, és nem lehet két mondatot végigmondani, mert mindig odajön valaki szelfizni és jópofizni. Szóval a hírnév más tészta, az egyáltalán nem érdekel, de a szakmai siker hiányát rosszul viselném, az hosszú távon elbizonytalanítana. A könyv egyébként nem keserített el, inkább felvillanyozott, mivel érthetővé tett néhány eddig irracionálisnak tűnő jelenséget.

BALUJA PETRA

LÉTEZIK-E A SIKERESSÉG RECEPTJE?

Mit jelent a színészi siker? Hogyan vizsgálható? Milyen mérőeszközökkel mérhető? A köznapi nyelvhasználatban sikeren egyaránt értünk pillanatnyi örömet, keményen befektetett munkával elért sikert, de akár a kurdarcokból való felállásokat is. A siker elérésére már csak ezért sem adható általános, patikákban kiváltható recept. A színészi siker szintén több összetevőből áll, árnyalt képet mutat, tehát nem tárgyalható a siker-kudarc dichotómiában.

A színházi szakmában a sikeresség követelménye elsődleges. A művész a próbafolyamatban, az előadáson, a díjazásokkal, a kritikai írásokkal azonnali és folyamatos visszajelzést kap a külső, objektív sikeréről, avagy sikertelenségéről. Emellett saját színészi teljesítményéről, vágyairól ő is képet alkot, így alakítja ki saját szubjektív sikerérzetét. Lehet büszke a szépségére, vagy szoronghat annak elvesztésétől, belső küzdelmei lehetnek tehetsége hullámzó állapota miatt, pillanatnyi jó vagy rossz érzéséhez hozzájárulhatnak a függöny mögötti élethelyzetek, de a színházon kívüli privát élet is.

Miért vált érdekessé a szubjektív siker és a jól-lét a válság után a társadalomtudósoknak, de még a közgazdászoknak is?

A sikert számos tudományterület próbálta feltárni, például a közgazdaságtan, a pszichológia vagy a társadalomtudományok. Komplexitása miatt nehéz definiálni és vizsgálni: többértelmű fogalom, amely függ a társadalom értékpreferenciáitól, sikerideológiáktól, az egyén személyes attitűdjétől. A társadalmi cselekvés különböző területein különböző sikerminták jellemzők: így például mások a mérnöki vagy a *művészi sikeresség* kritériumai. A kortárs kutatásokban azonban felértékelődik a siker mint az étellel való elégedettség és jól-lét értelmezése. Induljunk a Stiglitz–Sen–Fitoussi-jelentéstől,¹ amely a kétezres évek első

felében készült, és a társadalmi fejlődés pontosabb indikátorait volt hivatott létrehozni. Ez azért volt indokolt, mert az elemzők rámutattak arra, hogy a társadalmi fejlettség mérésére általánosságban alkalmazott, GDP adatokra épülő módszerek nem képesek láttatni olyan jelenségeket, amelyek például az emberek jól-létére (szűkebb értelemben véve sikerérzetére) nagy hatással vannak. Egyes kutatók már korábban is kétségesnek tartották a gazdasági teljesítmény kizárólag a GDP-n alapuló statisztikai módszereit. A szubjektív változók – jelen esetben ez a sikert/sikerességet jelenti – bevezetésével pontosabban meghatározható a társadalmi fejlődés iránya, és az emberek jól-létének szélesebb körű, mélyebbre ható megismerésére van lehetőség. A jól-lét jelenleg a gazdasági forrásokhoz kapcsolódik, továbbá a jövedelemhez vagy az emberek életének egyes dimenzióihoz: például hogy érzik magukat, milyen környezetben élnek. A jól-lét mérésének kiemelése azért egyre inkább bevett gyakorlat, mert a GDP-ből származó eredmények és a szubjektív jól-létek között egyre nagyobb szakadék tátong. Például az utóbbi évek gazdasági és politikai téren szünetelő krízisei is kevés összefüggést mutatnak az anyagi jólét csökkenésével. Éppen ezért van szükség olyan statisztikai mérőeszköz kidolgozására, amely az emberi jól-léteket helyezi a középpontba. Mivel a jól-létnek számos dimenziója van, úgynevezett „multidimenzionális” fogalomként utalnak rá, méréséhez komplex módszerre van szükség. Kulcsfontosságú dimenziói a következők: anyagi életszínvonal (jövedelem, fogyasztás, vagyon), egészség, oktatás, egyéni tevékenységek (a munkát is beleértve), politikai képviselőlet és

1 Joseph E. STIGLITZ – Amartya SEN – Jean-Paul FITOUSSI, „A Bizottság jelentése a gazdasági teljesítmény és a társadalmi fejlődés méréséről”, *Statisztikai Szemle* 88 (2009): 3:305–320.

kormányzás, társadalmi és személyes kapcsolatok, környezet (jelenlegi és jövőbeli feltételek), gazdasági és fizikai jellegű bizonytalanság. A szubjektív szempontok számszerű mérése opciót ad arra, hogy az anyagi és jövedelmi helyzeten túlmenően az emberi életminőséget meghatározó tényezőket árnyaltan is megérthessük (Stiglitz–Sen–Fitoussi, 2009).

A *nagy szökés* című kötet (2013) szerzője, Angus Deaton 2015-ben közgazdasági Nobel-díjat kapott. Könyvének címét egy második világháborús filmdrámától kölcsönözte, amely német hadifogolytáborból szabaduló rabok meneküléséről szól. A film történetét Deaton asszociatíván használta fel művében. Értelmezésében a szökés az emberiség menekülése a szegénységből, a nyomorból a jobb élet reményében. Elemzésében a világ országait figyelembe véve vizsgálja a jólét, a jövedelem és az egészségi állapot korrelációját. A siker megközelítésére többféle módot használ, vizsgálatát országok között, tehát makroszinten végzi, és innen vezeti le a sikeresség fogalmát. Mindeközben szigorúan elkülöníti egymástól a boldogság és az étellel való elégedettség terminusát: a boldogság egy érzés, az étellel való elégedettség viszont megfontoláson, racionalitáson alapszik, az élet értékelése.

Ebben a témakörben az OECD is készített felmérést, ez volt a „Better Life Index – Country Reports”. A Better Life Index egy összetett mérőszám, amely tizenegy jól-léti (well-being) dimenziót vizsgált harminchat országra vetítve, nyolcvannyolcezer fővel, 2011–2016 között. Ennek alapján az OECD – Deatonnal ellentétben – az étellel való elégedettséghez sorolja a pihenés érzését, a büszkeséget és az örömet is. Néhány kutatásban megfigyelték, hogy a szubjektív boldogság, az étellel való elégedettség és az egészségi állapot egyre meghatározóbbak, és a rangsorolások lelegején szerepelnek. „A siker tehát mást és mást jelenthet eltérő korok, kultúrák, rétegek, csoportok és egyének számára: egybeolvadhat anyagi sikerrel, jelentheti a társadalmi pozicionális emelkedést, a magasabb státuszt, az ezzel összefüggő vagy ettől független társadalmi elismerést, vagy a teljesítménnyel való belső elégedettséget, a felnőtt szerepek megvalósulását s még sok egyebet.”² (Icheiser és Mannheim is ezekre jutnak alapvetően a pszichológiában.)

Kísérlet a színészi siker „anatómiájára”

Az utóbbi években a társadalomtudományok jól-lét vizsgálataiban a fentiekkel összefüggésben elmozdulás figyelhető meg a kvantitatív (objektív) vizsgálati módszerek irányából a kvalitatív (szubjektív) jellegű mérési módszerek felé. Továbbá a korábbi vizsgálatoktól eltérően, amelyek elsősorban a makroszintű sikert vizsgálták, ma már jellemzőbb a siker mikroszintű vizsgálata. A színház sok tekintetben sajátos szervezeti kultúrájában ez azt jelenti, hogy a külsődleges elismeréseken, díjakon, kitüntetésekben, szerepajánlatokon, a népszerűség növekedésén,

a színészek közötti, státuszokban leírható rangsorokon felül vizsgálendő a színészek bevallott elégedettsége, sikerérzete is. Tehát a művészeti sikert is az említett szubjektív változókkal lehet pontosabban leírni.

Az étellel való elégedettség Deaton és Kahnemann értelmezésében³ egy racionalizálhatóbb fogalom. Ez a „külső” vagy „objektív” sikert jelenti, hiszen ezek szükségesek a pályán való vertikális emelkedéshez (például népszerűség, filmszerepek, díjak, szakmai és kritikai elismerés, közönség visszajelzései). A sikernek ez a vetülete tehát a „másokhoz való viszonyításon” keresztül fogalmazódik meg. A Deaton által meghatározott boldogsághoz, vagyis a szubjektív érzelmi jól-léthez viszont „belső” vagy „szubjektív” sikerérzet is szükséges. Vagyis harmonia, egyensúly, a munkával való belső elégedettség, a színész saját elvárásainak történő megfelelés, például a család és a munka összhangjának megvalósítása, a színpadi szerepekben való feloldódás, szerepek által szerzett önismereti fejlődés, színházi hivatástudat. Deaton hármas tipológiája mentén mondhatjuk, hogy a külső sikernek (life-evaluation) a szakmai siker mellett számos más összetevője is van, ezért az összevetendő az érzelmi jól-léttel, a hivatástudattal, de lényegében bármivel, ami a színésznek belső boldogságot hoz és okoz. A skála a pillanatnyi sikertől kezdve a szakmai elégedettségen és az önismereti fejlesztésen át a teljes értékű életig, tehát az önmegvalósításig – mint a Maslow-piramis csúcsáig – tart. A külső siker és a belső sikerérzet összehangoltságát jelzi a munka és a család/párkapcsolat egyensúlya, a barátokkal, kollégákkal való örömteli szeretetkapcsolatok köre is. A színészi szakma (de természetesen nem csak erre a munkára érvényes a kijelentés) mentálisan, érzelmileg megterhelő, így a belső elégedettségnek további feltétele a megfelelő regeneráció és relaxáció. Ez tartalmazhat egyéni megoldásokat, de kollegiális, baráti körben is zajlik, adott esetben előadást követően a színészbüfében. A belső siker elvitathatatlan része az alapvető anyagi biztonság érzete, a kudarckezelés és az abból való építkezés képessége. A színész sikeréhez tehát az alábbi hívószavakat kapcsolom: a színház örömet és inspirációt ad, érzelmi biztonságot nyújt, melegséget, otthont jelent. Intimitás, bizalom a társas és kollegiális kapcsolatokban, önmegvalósítás, hivatás, küldetésstudat, az élet céljának és értelmének definiálása. Ennek mentén a life-long learning, vagyis az élethosszig tartó tanulás tekinthető a siker egyfajta karrierdefiníciójának nemcsak színészetben, de minden szakmában egyaránt. Ezért a siker eredményesebben írható le az objektív és szubjektív mérési szempontok és módszerek együttes alkalmazásával. A színészek érzelmi és objektív sikerei komplex jelenségek, amelyekben egyformán értékes a pillanat eufóriája, az érzelmi jól-lét és a kitartó szakmai munka, valamint a mentális önfejlesztés.

3 Daniel KAHNEMAN – Angus DEATON, „High income improves evaluation of life but not emotional well-being”, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, September 21, 2010; <https://doi.org/10.1073/pnas.1011492107>.

2 VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya – SOLYMOSI Zsuzsanna, szerk., *A siker lélektana* (Budapest: Új Mandátum, 1999), 56.

Szempontok	Külső siker (life-evaluation)	Belső siker (emotional well-being)	Külső és belső siker (life evaluation + emotional well-being)
Asszociációk	szakmai sikerérzet, vertikális emelkedés, presztízs, színházi kollektíva (Yalom-féle „mi tudat”) hagyományos karrierfogalom	life-long learning, önismeret, siker/kudarc megélése, örömréztet, boldogságérzet, lelki harmonia, hivatástudat, társadalmi hasznosság új típusú karrierfogalom	színházi és emberi léletszerepek együttes sikerei
Mérési módszerek	kvantitatív, adatok, statisztika, jövedelem, makroszintek	kvalitatív, interjúk, beszélgetések, mikroszintek	kvantitatív és kvalitatív, objektív és szubjektív, makro- és mikroszintek